

Story Power

Tataiso bakeng sa ho etsa
hore sekolong sa hao ho
qalwe ho bala le ho ngola



Malibali



O amohetswe!

Dikolo ke dibaka tsa bohlokwa bakeng sa ho ruta ho bala le ho ngola, empa hape di na le karolo ya bohlokwa eo di e bapalang – ho thusa ho kgothaletsa bana hore e be babadi ba bophelo bohle!

Ha sekolo se dumela ho matla a ho balla boithabiso, mme se dumella bana ba sona ho iphumanela sena ka bobona, sena se tsosolosa ka hare ho bona thahasello ya ho bala le ho ngola. Ha lona jwaloka sekolo le phetela bana dipale mme le bala le ho ngola mmoho le bona ka ditsela tse natefelang, ba iphumanela kamoo tsebo ya ho bala le ho ngola e ka kgotsofatsang le ho ba molemo ka teng.

Na o batla ho tseba kamoo o ka etsang hore dipale di be bohlokwa sekolong sa hao ka teng? Tataiso ena ya Story Power e etseditswe wena! Ka hare ho yona o tla fumana ditlhahiso bakeng sa ho etsa hore dipale le ho balla boithabiso e be karolo ya dintho tsohle tsa bophelo ba sekolong – ho tloha ka tlelaseng ho isa mabaleng a dipapadi; ho tloha pele sekolo se kena ho isa nakong ya sekolo le ho fihlela kamora sekolo.

Eba le rona tshibollong ya ho bala e tsoselletsang bana hore ba bale le ho ngola hore ba tle ba fihlelle bokgoni ba bona.

Sehlopha sa Nalibali

PS: Dula o lebelletse ditataiso tse ding letotong la Story Power! Leba ho www.nalibali.org bakeng sa ho di fumana.



Ho na le eng ka hare

Hobaneng ha ho balla boithabiso ho le bohlokwa	3
Ho balla hodimo o balla dihlopha tsa bana	4
Diketsahalo tsa ho-balla-boithabiso	6
Dipale jwaloka karolo ya kharikhulamo ..	8
Disebediswa le ho balla boithabiso	10
Dipuo tse ngata, mehlodi e mengata	12
Ho etsa hore dipale e be karolo ya bophelo ba sekolong	13
Mekete e kgethehileng ya dipale	14
Dipale tse re potileng	15

Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe mabapi le ho sebedisa hape le/kapa ho aba matheriale ona, ikopanye le Nalibali:

The Nalibali Trust
Suite 17–201, Building 17
Waverley Business Park, Wyecroft Road
Mowbray, 7700
Mohala: (021) 448 6000
Imeili: info@nalibali.org

Tsamaiso ya popo ya mehopolo le diporojeke:
Project for the Study of Alternative Education
in South Africa (PRAESA)

Phetolelo: Hilda Mohale

Ho hlophisa le ho balla diphoso: Pulane Mahlasela

Ditshwantsho tsa bapphetwa ba Nalibali: Rico

Moralo: Magenta Media

Tlhophiso ya sengolwa (Typesetting): Baseline
Publishing Services

Tshehetso ka ditjhelete bakeng sa mohlodi ona e
fanwe ke United States Agency for International
Development

Hobaneng ha ho balla boithabiso ho le bohlokwa



Batho ba bangata ba baholo ba qala ho elellwa phapang eo ba ka e etsang maphelong a bana ka ho abelana le bona dipale feela.

Ke nako e teletsana jwale re tseba hore dipale di fepa dikarolo tsa puo tsa boko ba rona. Empa jwale, disekene tsa boko di ka bontsha kamoo dipale di tsoseletsang tse ngata tsa dikarolo tse ding tsa boko ba rona. Di hlahisa hore boko ba rona ha bo bone phapang e kaalo pakeng tsa ha re bala mabapi le boitsebelo bo itseng le ha re hlile re na le bona. Sena se bolela hore lefatshe leo re balang ka lona dipaleng le re dumella ho ba le boitsebelo le ho ithuta ka dintho tse ngata tseo re ka nnang ra ba le tsona maphelong a rona! Kahoo, ho balla boithabiso ke karolo ya bohlokwa ya sekolo, mme e seng feela ketsahalo e ntle e lahletsweng qetellong ya letsatsi la sekolo.

Ho na le melemo e meng e mengata! E meng e mmalwa ke ena.

- ★ Ho balla hodimo mmoho le bana ke ketsahalo e tsejwang hore e bohlokwa haholo bakeng sa ho aha tsebo le bokgoni tseo ba di hlokan bakeng sa ho ithuta ho bala.
- ★ Dipale di hlahisa bana ho puo e nonneng e rarahaneng. Di tebisa tsebo ya bana ya kamoo re sebedisang puo ka teng, di ba ruta tlotswe le kerama, mme di ba fa ditsela tse ntjha tsa ho ikutlwahatsa.
- ★ Dipale tse kgahlang le tse thabisang di thusa ho tsoseletsa boinahanelo le boiqapelo ba bana.
- ★ Dipale di fana ka mehlala ya kamoo batho ba shebanang le diphephetso tseo ba kopanang le tsona, mme di thusa bana ho ba le kutlwelano.
- ★ Bana ba ballwang dipale, ba fumana ho le bobebe ho ipopela mabitso a dintho tse sa tshwareheng dithutong tse fapaneng sekolong. Ka mantsoe a mang, ho mamela dipale ho o etsa hore o be bohlale ho feta!

- ★ Ho balla hodimo ha o balla bana ho keke ha be ho se ho ba nyollela sehlohlolong sa sekolo, empa ho tla ba thusa ho ipopela dikgopolo tse tswang pele, ho utlwisisa le ho tseba haholwanyane, le ho nahana ka tsela e sekasekang le e hlophisehileng.

Ha dipale le ho bala di natefela bana, ba fetoha babadi. Bohle re phetapheta dintho tse re natefelang. Kahoo, ha bana ba bona le ho utlwa monyaka ha ba le ka hara dibuka le ho bala sekolong sa bona, ba batla ho ba karolo ya batho ba bangata ba balang.



Ho balla hodimo o balla dihlopha tsa bana

Bana ba kgona ho utlwisisa le ho natefelwa ke dipale tse leng ka hodimo ho bokgoni ba bona ba ho bala ha ba di utlwa di ballwa hodimo hantle ka dipuo tseo ba di tsebang. Empa ho balla hodimo hantle ha se ntho e dulang e itlela feela ka tsela ya tlhaho! Ho fetola pale hore e phele ho hloka boikwetliso bo bongata – ebang o balla sehlopha sa bana, tlelase kapa sekolo sohle. Dikeletso ke tsena bakeng sa ho o thusa.

Ho itokisetsa

Sehlopha ka seng sa bana bao o ba ballang se ikgethile, kahoo, ho tseba dibuka tse ngata ho tla o thusa ho fumana eo ba tlang ho natefelwa ke yona. Hape o tla hloka ho fumana ditsela tsa ho lokisa tsela eo o balang pale ka yona ho tshwanela maemo a fapaneng. Ipotse dipotso tse latelang ho o thusa ho itokisetsa.

★ **Ke pale e jwang eo ke lokelang ho e kgetha?** Kgetha dipale tseo o natefelwang ke ho di bala, tse loketseng dithahasello tsa bamamedi ba hao mme di le ka dipuo tseo ba di utlwisang ha bonolo, le tse atolosang lefatshe la bona. Dibuka tsa ditshwantsho tse tshwantshisitsweng hantle di ka natefela bana ba dilemo tsohle. Dibuka tse nang le raeme, morethetho le phetapheto ke dibuka tse ntle tsa ho ballwa hodimo bakeng sa bana ba banyenyane mme hape ke tsela e ntle haholo ya ho tsebisa puo a ntjha baneng. Dipale tse nang le monyetla wa ho di bala o sebedisa mantswe a baphetwa ba fapaneng, hangata ke dipale tse ntle haholo tsa ho ballwa hodimo bakeng sa dihlopha.

★ **Ke tlo balla bomang?** Nahana ka dilemo tsa bana ba mametseng pale mme ebe o lokisa tsela eo o balang ka yona ho ya ka sena. Haeba o balla sehlopha sa bana ba dilemo tse fapaneng, o ka kgetha setaele se tla kgahla bana ba banyenyane sehlopheng seo.

★ **Ke sehlopha se boholo bo bokae seo ke tlo se balla?** Na o tlo balla bana ba tlelase ya hao kapa sekolo kaofela? Haeba o tlo balla sehlopha se kgonang ho bona ditshwantsho ka ho hlaka kapa o ka kgona ho tsamatsamaya ha o ntse o bala, o ka bontsha bana ditshwantsho tse ka hara buka ha o ntse o bala. Ha o balla sehlopha se seholo, sebedisa metsamao ya mmele, dithusamedumo le disebediswa tse ding ho etsa hore pale e phele.

★ **Ke tla be ke balla hokae?** Etsa qeto ya moo o tlang ho balla pale teng mme o nahane ka tsela eo o ka thusang bana hore ba ikutlwe ba phutholohile ba iketlile ha o ntse o ba balla. Ho etsa mohlala, haeba o balla ka ntle, e re ba dule ba phutholohile sebakeng se nang le moriti moo bohle ba ka o utlwang ha bobebe. (O ka hloka ho sebedisa sebuelahole haeba sehlopha se le seholo haholo!)

★ **Nka sebedisa dithusi dife tsa pale?** Ditshwantsho, diphaphete, dikatiba le dintho tse boletsweng paleng tsohle di ka sebediswa ho thusa hore pale e phele.

Boikwetliso bo etsa hore ho phethehe, kahoo kamehla ke mohopolo o motle ho balla pale hodimo makgetlo a mmalwa pele o e balla sehlopha sa bana!



Ho bala pale

- ★ Bana ba ka hloka nako e itseng ya ho dula ba phutholohe pele o ka qala ho bala. Bana ba banyenyane ba arabela hantle bakeng sa ho noha seo pale e buang ka sona ha ba sheba setshwantsho se ka ntle bukeng le sehlooho. Kopa bana ba baholwanyane ho hopola se etsahetseng nobeleng qetellong ya kopano ya lona e fetileng ya ho balla hodimo. Kapa, kopa ngwana ho bonesa kerese qalong ya pale mme e mong a e time ha pale e fela.
- ★ Qala ka ho bala lebitso la mongodi (le motshwantshi) e le hore bana ba tle ba elellwe hore dibuka di ngolwa ke batho ba ntseng ba tshwana le bona!
- ★ Ho balla hodimo kamehla ke ketso e kang ya kalaneng! Hatella lentswe la hao ho bontsha maikutlo a itseng! Kgefutsa dibakeng tse lokelang ho thusa ho bopa tsitsipano.
- ★ Lemoha hore bamamedi ba hao ke bomang mme o se ke wa bala ka lebelo haholo! Dumella nako ya hore ba shebe ditshwantsho ba di atametse kapa ba ipopele setshwantsho ka dikelellong tsa bona ha o ntse o bala.
- ★ Hulela bana ka hara pale. Ba botse hore ba nahana hore ho tlo etsahala eng kamora moo mme o ba kgothaletse ho nahana mabapi le kamoo pale e nyalanang le mehopolo ya bona le tseo ba kopanang le tsona bophelong.
- ★ Ha ba ntse ba tlwaela pale, kgothaletsa bana ho bala mmoho le wena.
- ★ Ha o bala buka ya ditshwantsho, etsa bonnete ba hore ngwana ka mong o kgona ho bona ditshwantsho. Kgefutsa ho bontsha ditshwantsho mme o ba dumelle ho tshwaela kapa ho botsa dipotso ha o ntse o bala kapa ha o qeta ho bala buka yohle hanngwe.
- ★ Haeba o balla nobele hodimo, bala kgaolo kapa karolwana ya kgaolo letsatsi ka leng. Fumana tulo paleng moo o ka emisang teng e tla etsa hore bamamedi ba hao ba tsitlallele ho tswela pele ka pale tsatsing le hlahlamang.



Diketsahalo tsa ho-balla-boithabiso

Hore bana ka phaposing ya hao ba tle ba ithute ho rata ho bala, o hloka ho ba balla kgafetsa – e seng feela hore o tle o lekole bokgoni ba bona ba ho mamela kapa ho utlwisisa, kapa eng kapa eng feela; feela hore ba tle ba ikutlwele monate wa dipale le dibuka. Ha o tsepamisa maikutlo ho ba thusa ho sibolla monate wa ho bala, bohlokwa ba ho ithuta ho bala le ho ngola ho iketsahalla ka tsela ya tlhaho ka nako eo.

Mehopolo e itseng ke ena eo o ka e sebedisang mmoho le bana ba dilemo tse fapaneng ho buisana ka dipale le ho atolosa dipale tseo o ba ballang tsona.



Ho bua ka dibuka

Ho bua le bana ka dibuka ke ntho e bohlokwa feela jwalo ka ho ba balla mantswe. Ka ho buisana ka ditshwantsho, baphetwa le se etsahalang ka hara pale, bana ba ithuta kamoo dibuka di sebetsang ka teng le kamoo ba ka di sibollang ka teng. Ho ena le ho leka ho ruta bana, etsa hore moqoqo o iketsahalle ka boona. Hopola hore mohopolo ke hore le sibolle dibuka mmoho.

- ★ Thusa ho bopa bokgoni ba bana ba ho noha, e leng ntho e bohlokwa bakeng sa ho bala hantle, ka hore ka nako tse ding o ba botse ha o ntse o bala, "Le nahana hore ho tla etsahala eng kamora mo?"
- ★ Kgefutsa ha o ntse o bala e le hore bana ba kgone ho tshwaela ho dintlha tse ditshwantshong tseo ba kgahlwang ke tsona.
- ★ Tebisa kutlwisiso ya bana ya pale ka ho botsa dipotso tse bulehileng. Mefuta ena ya dipotso

ha ena dikarabo tse nepahetseng kapa tse fosahetseng mme di thusa bana ho nahana le ho bua ka dipale. Ho etsa mohlala, "O ka ikutlwa jwang haeba ...?", "Hoja o ne o le yena, o ka be o ile wa etsa eng?", "Le nahana hore ke hobaneng a entse hoo?", "See se o hopotsa eng?"

- ★ Dumella bana ho botsa dipotso tseo e leng tsa bona le bona. Araba dipotso tsena haeba o kgona kapa le fumane dikarabo mmoho ka ho bala hape dikarolo tse lokelang tsa pale.
- ★ Kgothaletsa bana ho nahana ka pale ka ho tshwaela mabapi le baphetwa le diketsahalo. Ho etsa mohlala, "Ke a ipotsa hore ke hobaneng a etsa jwalo?" le "Ha ke kgolwe hore nka be ke ile ka ba sebete jwaloka Tselane ha ne nka bona ledimohadi le tshosang monyako wa heso!"





Ho atolosa pale

Ena ke mehopolo e meng bakeng sa ho atolosa dipale tseo o di ballang hodimo. Kgetha eo o nahanang hore bana ba tlelase ya hao ba ka natefelwa ke yona haholo le e tshwanetseng dilemo tsa bona hantle.

- ★ Mema bana hore ba tshwantshise pale eo ka dihlotshwana.
- ★ Fetola pale e be tshwantshiso. Mmoho le bana, kgethang le ho ngola tseo baphetwa ba di buang, mme he ba ka fana sebaka ka ho bala dikarolo tse fapaneng tsa baphetwa tshwantshisong eo.
- ★ Etsang diphaphete, kapa dibopuwa tsa letsopa kapa hlama ya ho bapala tsa baphetwa ba paleng mmoho le bana. Jwale e re ba di sebedise ho pheta pale hape ka tsela ya bona, kapa ho iqapela pale e ntjha eo e leng ya bona.
- ★ Hlahisa hore bana ba take setshwantsho se mabapi le pale, kapa se susumeditsweng ke yona. Ba kgothaletse ho ngola ka setshwantsho sa bona le/kapa ho kopolla dipolelo tse tswang paleng tse tsamaisanang le setshwantsho sa bona.
- ★ E re bana ba ngole lengolo kapa imeile ba ngolla e mong wa baphetwa ba paleng. Kapa, hlahisa hore ba ngole lengolo le tswang ho mophetwa a le mong le yang ho e mong.

- ★ E re bana ba take tshwantshisonyana ya khomiki ya ketsahalo eo ba e ratang ka ho fetisisa bukeng.
- ★ Hlahisa hore ba ngole taba ya dayari eo e mong wa baphetwa ba paleng a ka beng a e ngotse.
- ★ Kgothaletsa bana ho rala bokantle bo botjha ba buka.
- ★ Botsa bana haeba ho ena le qotso paleng eo ba e ratang. E re ba e kopolle mme ba manamise diqotso tsena leboteng. Fumana nako e itseng hore bana ba balle bana bohle ka tlelaseng diqotso tsena.

Diketsahalo tse ding tsa dibuka

- ★ E re bana ba etse "puo ya thekiso" moo ba iketsang eka ba rekisa buka eo ba e baletseng bana ba bang ka tlelaseng.
- ★ Mema bana hore ba etse ditshwai tsa dibuka tse nang le mookotaba wa pale. E re ba ngole sehlooho sa buka le lebitso la mongodi ka lehlakoreng le leng, le kgutsufatso e nyane ya pale ka lehlakoreng le leng.
- ★ E re bana ba baholwanyane ba boloke rekoto ya dipale tseo ba di badileng lokong ya ho bala. O ka e jarolla karolong ya "Story supplies" ya websaete ya Nal'ibali: www.nalibali.org. Bana ba banyenyane ba ka taka setshwantsho sa bokantle ba dibuka tseo ba di badileng (kapa ba iketse eka ba a bala) mme ba di boloke ka hara fountara kapa lebokoso.

Dipale jwaloka karolo ya kharikhulamo

Na o kile wa nahana ka tsela eo ka yona o ka sebedisang dipale ho matlafatsa ho ithuta ha bana diithutong tse fapaneng? Mehopolo e mmalwa ke ena bakeng sa ho etsa sena. Kgetha e tshwanelang dilemo tsa bana ba hao hantle.



Mehopolo e itseng bakeng sa diketsahalo tsa puo

Mehopolo ena e ka sebediswa ka puo ya lapeng le ka diithuto tsa puo ya tlatssetso.

- ★ Etsa phaposi ya borutelo e beileng dipale sehlohlolong ka ho qala le ho phethela letsatsi ka leng ka pale.
- ★ Dithothokiso le tsona di pheta dipale. E re bana ba bale thotokiso mme ba e tshwantshise, kapa ba ka nna ba taka ditshwantsho tse susumeditsweng ke thothokiso, kapa ba eketse ditemana tseo e leng tsa bona ho yona. Hape o ka kopa bana ho ngola dithothokiso tseo e leng tsa bona mme ha ba qetile, ba ka abelana ka tsona ka ho di sebela bomphato ba mmalwa.
- ★ Thusa bana ho sibolla kamoo ba ka bopang mefuta e fapaneng ya dingolwa. Ba ka nna ba sebeta ka dihlotshwana ho bopa tlaleho ya ditaba tsa TV tse mabapi le diketsahalo tse paleng. Kapa ba ka nna ba ngola lenane la dipotso tsa puisano mme ba botse dipotso tseo ho mphato ya iketsang eka ke e mong wa baphetwa ba paleng.
- ★ Etsa lebota la mantswa a dipuo tse ngata. Kgothaletsa bana ho ngola fatshe mantswa a kgahlang ao ba a badileng dipaleng mme o a kenye ho a leboteng.
- ★ Kgothaletsa bana ho nahana eka ba nka leeto mmoho le e mong kapa ba bang ba baphetwa ba paleng. Ba ka taka ditshwantsho mme ba ngola manane a dintho tseo ba tlang ho di hloka leetong. (Ha ho hlokeha, e re bana ba banyenyane ba o bolelle seo ba batlang o ba ngolle sona mananeng a bona.)
- ★ Mema bana ho ngola tlhaloso ya tijebeho le botho ba mophetwa eo ba mo ratang ka ho fetisisa ho tswa paleng eo le e badileng mmoho. Kapa, e re ba take setshwantsho sa mophetwa eo ba mo ratang ka ho fetisisa mme ba buisane ka mophetwa ka mong le bomphato ba bona.
- ★ Na ho na le dintho tse etsahalang paleng tseo bana ba nang le thahasello ho tseba ka tsona? Ho etsa mohlala, hobaneng ha mophetwa ya itseng a entse dikgetho tse itseng. Hlahisa hore ba ngole lengolo le yang ho mophetwa enwa mme ba mmotse tlhahisoleseding e nngwe – mme ba ka ngola karabo ya mophetwa eo ya lengolo leo!
- ★ Kamora ho bala pale, mema bana ho ngola diqalo le diqetelo tse fapaneng bakeng sa yona. (ho etsa mohlala, haeba qetelo ya pale e le bohloko, ngolang e thabisang.) Kapa, ba ka nna ba ngola diratswana tsa pele tse mmalwa tsa kgaolo e latelang ho tloha qetellong ya nobele.
- ★ Bokella dintho tse ngata tse nyane, tse fumanehang ha bonolo, tse kang masiba, dintho tse tshwarang moriri, rekere, pentshele, enfolopo e ngotsweng aterese, lejwe, kausu le kgaba. E re ngwana ka mong a kgethe e nngwe ya dintho tseo mme a inahanele a ngole "pale ya bophelo" ba yona, ho etsa mohlala, ke ya mang, motho eo o e sebedisetsa eng, o e fumane hokae le hore pele e eba ya hae e ne e tswa kae.



Mehopolo ya dipale bakeng sa dithuto tse ding



- ★ Tsosa Histori e phele ka ho bala dipale tse mabapi le diketsahalo tse etsahetseng mehleng ya kgale. Dipale tse mabapi le ditshibollo tse kgolo le maphelo a borasaense, dingaka, baetapele le boramatsete di fana ka mehlala setjhabeng esitana le tlhahisoleseding.
- ★ Dipale tsa kgale ke tsela e ntle ya ho tseba kamoo batho ba tswang dibakeng tse fapaneng le dinakong tse fapaneng ba neng ba utlwisisa lefatshe le ba potileng ka teng.
- ★ Bala pale e mabapi le naha e nngwe mme o re bana ba sebedise Inthanete le dibuka tsa tlhahisoleseding ho fumana dintlha tse mabapi le naha eo.
- ★ E re bana ba sebedise dimmapa le/kapa diatlase ho fumana dibaka tseo ba badileng ka tsona dipaleng kapa ba sale morao leeto la mophetwa wa paleng.
- ★ Bana ba bangata ba shebana le maemo a phephetsang, jwaloka ho kgethollwa, kapa lefu la motho eo ba mo ratang, kapa tlhalano. Dipale di re fa ntlha e ntle ya qalo bakeng

sa ho buisana ka dintho tseo e leng karolo ya Bokgoni ho tsa Bophelo/Tlwaetso ya tsa Bophelo tseo ka nako e nngwe di leng boima ho ka bua ka tsona. Ho botsa dipotso tse bulehileng mabapi le pale, ho fana ka tsela e bolokehileng bakeng sa bana bakeng sa ho nahana le ho bua ka tse ba tshwenyang moyeng, maikutlo le mehopolo. Dipale di ka thusa bana ho utlwisisa ka tsela e betere maemo a ba thata fallang, ho iphumanela tsela ya ho shebana le ona le ho sibolla dikgetho tseo ba nang le tsona.

- ★ Dipale di fana ka menyetla e mengata ya bonono ba tse bonwang. Ho etsa mohlala, bana ba ka taka le ho penta ditshwantsho tse susumeditsweng ke pale ho bontsha dikarolo tsa pale, kapa ba etse dimmotlolo tsa diketsahalo tse tswang paleng ba sebedisa letsopa kapa dintho tse lahlwang tsa ho resaekelwa.



Disebediswa le ho balla boithabiso



Buka efe kapa efe e natefelang bana, ke buka e lokileng hobane e kgothaletsa lerato la ho bala le la dipale.

Ho fumana mehlodi ya ho bala

- ★ Eba le mefuta e mengata ya dingolwa tsa ho bala kamoo o ka kgonang hore bana ba kgethe ho tsona: dibuka tsa ditshwantsho, dinobele (bakeng sa bana ba baholwanyane), dibuka tsa tlhahisoleseding, dibayokerafi, dithotokiso, dimakasine tsa bana, le dipale tsa Hukung ya Dipale tse ngotsweng ka dipuo tse pedi le dibuka tse sehlang-le-ho-opolokelwa tse tswang ho Tlatsetso ya Koranta ya Nal'ibali.
- ★ Ha ho ntho e fetang ho bala pale ka puo ya lapeng, kahoo etsa bonnete ba hore o na le dibuka tse ngotsweng ka dipuo tsa bana tsa lapeng esitana le ka puo ya bona ya tlatsetso.
- ★ Kgetha dibuka tse tshwanelang thahasello le boemo ba ho bala ba bana ba ka tlelaseng ya hao.
- ★ Hopola hore o ka bala dibuka ka makgetlo a fetang hang! Bana hangata ba natefelwa ke ho ballwa dipale tseo ba di ratang makgetlo a mmalwa!
- ★ Ho bala, ho ngola le ho taka di tsamaya mmoho! Kahoo, etsa bonnete ba hore o dula o ena le dintho tse ngata tse kang dipampiri, dikerayone, dipene le dipentshele tse lekaneng ka tlelaseng ya hao.



O ka fumana tlhahisoleseding e nngwe mabapi le mehlodi ho *Tataiso 1 le 2 ya Story Power*. Ditataiso tsena di fumaneha ho www.nalibali.org.

Ho bea dibuka moo batho ba di bonang

Dibuka tse pontsheng di mema bana ho tla leka dibuka! Ho bontsha dibuka tse fumanehang tseo ba ka kgethang ho tsona ha ba batla ho bala.

Bea dibuka pontsheng tseo o batlang hore bana ba di lemohe. Tsena e ka ba dibuka tse tsamaelanang le matsatsi a itseng a phomolo, mekete kapa mookotaba. Kapa, aha dipontsho tsa dibuka tse kileng tsa balwa ke bana mme ba di manolla!

Hopola!

- ★ Bea pontsheng dibuka tse ngotsweng ka dipuo tsohle tseo bana ba di buang.
- ★ Kenyeletsa dibuka tseo o seng o kile wa di balla hodimo e le hore bana ba itshibolelle tsona mmoho le metswalle ya bona.
- ★ Dibuka tsena di lokela ho bewa bophahamong bo lekanang le dihlooho tsa bana, moo bana ba ka di bonang le ho di fihlela ha bobebe.
- ★ Etsa hore pontsho eo ya dibuka e dule e kgahla e le ntle ka ho fetola dibuka beke e nngwe le e nngwe kapa ka mora tse pedi. (O ka sebedisa dibuka hape jwaloka karolo ya pontsho nakong e tlang.)

Ka ntle ho ho sebedisa dishelofo tsa dibuka tsa dinako tse fetileng kapa tafole e nyane, e tlase, ho na le ditsela tse kgahlang tsa ho aha pontsho ya dibuka. Ho etsa mohlala:

- ★ Fanyeha dibuka tsa ditshwantsho terateng ya ho aneha diaparo e theotsweng ho tloha lehlakoreng le leng la phaposi ho ya ho le leng.
- ★ Etsa dishelofo tsa dibuka ka dikathare tsa polasetiki tse hoketsweng leboteng mme o behe dibuka hodima tsona.
- ★ Sebedisa raka ya kgale ya ho omisa dijana ya kitjhene mme o behe tse ding tsa dibuka o di suntse moo hangata ho kenngwang dipoleiti.

Ho hlokomela dibuka

Dibuka di bitsa theko e boima mme kahoo ho a utlwahala hore re batla di dule nako e telele. Empa hape re batla hore bana ba di bale mme ba keke ba kgona ho etsa seo ha di notlelletswe! Bana ba hloka ho qeta nako e itseng ba shebile kapa ba bala dibuka ka bobona. Kahoo ke ntho e tlwaelehileng hore dibuka tseo ba di ratang di tabohe kapa di tsofale kamora nako e itseng.

Tsena ke ditlhahiso tse itseng tsa ditsela tsa ho thusa bana ho ithuta ho hlokomela dibuka e le hore di tle di kgone ho natefela batho ba bangata nako e telele.

- ★ Re keke ra lebella hore bana ba tshware dibuka hantle ha e le hore ha ba rate dipale! Ha o qeta nako e ngata o bala le ho natefelwa ke dipale mmoho le bana, ba phakisa ho ithuta ho hlompha le ho hlokomela dibuka.
- ★ Bana ba ithuta haholwanyane ka ho re shebella ho feta ka ho bolellwa seo ba lokelang ho se etsa. Kahoo, ha o sa tshware dibuka hantle, o keke wa lebella bana ho etsa jwalo! Ba bontshe kamoo ho tshwarwang

dibuka ka teng. Ho etsa mohlala, ha o ntse o di bala, phetla maqephe ka hloko, mme ha o qetile ho bala pale, kgutlisetsa buka tulong ya yona shelofong ya dibuka.

- ★ Kgothaletsa boitshwaro ba dibuka bo loketseng dilemo tse itseng. Ho etsa mohlala, re ka lebella bana ba dilemo tse supileng ho phetla maqephe a buka butle le ha bonolo, empa bana ba dilemo tse hlano ba sa ntse ba ithuta ho etsa sena.
- ★ Thusa bana ho ithuta ho hlokomela dibuka ka ho etsa dibaka tse kgethehileng tsa ho di boloka. O ka sebedisa dishelofo tseo ba ka di fihlelang ha bonolo, esitana le mabokoso a disereale a kgabisitsweng, mabokoso a dieta, ditshelo tsa aesekelemi tsa polasetiki le diroto.

Jwaloka dintho tse ngata bophelong, ho ithuta ho hlokomela dibuka ho batla nako, boikwetliso le kgothaletso. Bana ba tla ithuta sena ka potlako haholo haeba ba ka ikutlwela monyaka oo ho bala le dibuka di fanang ka ona.



Moo o ka fumanang dipale tsa mahala

- ★ Nal'ibali: www.nalibali.org, www.nalibali.mobi
- ★ Bookdash: www.bookdash.org
- ★ African Story Book: www.africanstorybook.org
- ★ FunDza (bakeng sa batjha ba dilemong tse pakeng tsa leshome le mashome a mabedi): www.fundza.co.za, www.live.fundza.mobi

Dipuo tse ngata, mehlodi e mengata

Ho ballwa ka puo ya heno ha e a lokela hore e be kgetho ya tlatsetso bakeng sa bana. Hantlente ke karolo ya bohlokwa le e matla ya ho ithuta puo le ho hodisa tsebo ya ho bala le ho ngola. Ha o dula o balla bana ka di/puo tsa/ya habo bona, o ba fa motheo o matla o tlang ho ba nolofaletsisa ho ithuta.

Haeba o sa utlwisise seo o se balang, hoo ho bolela hore ha o hlile ha o bale – ha ho kgathallehe hore o kgona ho bitsa mantswe hantle hakae a leqepheng! Ho nka dilemo tse ngata ho ithuta puo e nngwe hantle. Kahoo, ka hobane kutlwisiso e le yona e bohlokwa ho baleng, bana ba hloka ho mamela dipale ha di balwa ka dipuo tsa bona tsa lapeng. Jwale ba kgona ho tsepamisa maikutlo ka tsela e felletseng ho phallo ya pale ho ena le ho sokola ho utlwisisa puo eo ba sa e tsebeng hantle.

Hape o lokela ho bala dipale tse itseng ho bana ka puo ya bona ya tlatsetso – sena se ba thusa ho ithuta puo e ntjha.

Ha o ena le dipuo tse ngata ka tlelaseng ya hao le sekolong sa hao, o ba le mehlodi e mengata eo o ka latang ho yona! Keteka le ho sebedisa dipuo tsohle ka tse ding tsa ditsela tsena.

- ★ Binang dipina le ho etsa dithotokiso ka dipuo tsa lapeng tsa bana bohle, mme hanyane hanyane o ba tsebise puo ya bona ya tlatsetso.

- ★ Etsa hore bana ba potapotwe ke dingolwa tsa dipuo tsohle tsa bona ka ho etsa diphousetara tsa lona tse ngotsweng ka dipuo tse pedi kapa dipuo tse ngata tsa dihlooho tse ba kgahlang. Kapa, ngolang dithotokiso, dipina le dilothe ka dipuo tse fapaneng hodima maqephehadi a pampiri mme o a manamise moo ba a bonang.
- ★ Sebedisa dipuo tsohle tseo o kgonang ho di bua le ho di bala, ho di balla hodimo o balla bana. Haeba e se bana bohle ba tsebang dipuo tsena, sebedisa motho e mong e moholo jwaloka toloko ho o tolokela ha o qeta ho bala leqephe ka leng.
- ★ Sebedisa selefouno ho rekota batswadi, bonkgono le bahlokomedi ba bang ba pheta le/kapa ho bala dipale ka dipuo tsa bona tsa lapeng – mme ebe o mamedisa bana dipale tsena.
- ★ E re bana ba buang puo e tshwanang, ba bale mme ba buisane ka dibuka tsa dipale ka dihlotshwana.
- ★ Etsa lebota la melaetsa moo matitjhere le bana ba ka ngollanang melaetsa ka puo eo ba ikgethelang yona.



Fumana dipale ka dipuo tse leshome le motso o mong ho www.nalibali.org le www.nalibali.mobi. Fumana mehopolo bakeng sa ho thea tikoloho e tletseng dingolwa ho *Tataiso 2* ya *Story Power*, e fumanehang ho www.nalibali.org.



Ho etsa hore dipale e be karolo ya bophelo ba sekolong



Etsa hore bana ba sekolong sa hao ba iphumanele ho phetelwa dipale le ho bala kgafetsa e le karolo ya bophelo ba sekolong – e seng feela ka tlelaseng, empa le ka dinako tse ding.

Pele ho sekolo

- ★ Kgothaletsa batswadi le bahlokomedi ba bang ho balla bana le ho ba phetela dipale tseleng e yang sekolong. Ba ka natefelwa ke dipale ka dipuo tse leshome le motso o mong diselefounong tsa bona ho www.nalibali.mobi.
- ★ Etsa tulo bakeng sa dibuka tsa ditshwantsho moo bana ba bahlwanyane ba fihlang sekolong pele ho nako ya sekolo ba ka dulang le ba banyenyane mme ba ba balla dipale.



Nakong ya sekolo

- ★ Hang ka kgwedi etsa hore nako ya seboka sa hoseng e be ya dipale. Hlophisa le setho sa matijhere ho pheta pale, etsa hore sehlotswana se itseng sa bana ba e tshwantshise, kapa kopa tlelase ho abelana le bana ba sekolo kaofela seo ba ntseng ba se etsa bakeng sa ho ipopela lerato la ho bala.

- ★ Sebedisa inthakhomo sekolong sa hao bakeng sa ho pheta dipale kgafetsa. Matijhere le bana ba bahlwanyane ba ka bala kapa ba pheta pale ha bana ba bang bohle ba natefetswe ke ho e mamela ba le ka diphaposing tsa bona tsa borutelo.
- ★ Hlophisa diketsahalo tsa dibuka tse thabisang bakeng sa dinako tsa kgefutso. Ho etsa mohlala, ebang le ho tsoma dibuka. Etsa dikhopi tsa bokantle ba dibuka tse ka bang leshome tse ratwang ke bana. Ka bomoraong ba khophi ka nngwe, ngola mehlala e tlang ho bolella bohle moo ba lokelang ho sheba teng hore ba fumane bokantle ba buka e latelang e patilweng. Jwale pata bokantle ba dibuka dibakeng tse fapaneng mabaleng a ho bapala mme o re bana ba natefelwe ke ho sebedisa mehlala eo ba e fuweng ho ya di fumana kaofela.
- ★ Qala letsholo la #Fumanwa-o-Bala. E re matijhere a leng mosebetsing wa mabaleng a papadi ka nako ya kgefutso ba sebedise diselefouno tsa bona ho nka dinepe tsa bana bao ba ba bonang ba bala ka nako ya kgefutso. Hatisa dinepe tseo mme o di manamise letlapeng la ditsebiso. Iketsetseng ditikara tsa sekolo sa lona tse kgethehileng tsa "Ke fumanwe ke bala" le sebedisa dileibole tse kgomarelang mme le di fe ngwana ka mong ya nkilweng senepe a bala!

Kamora sekolo

- ★ Etsa hore ho balla boithabiso e be karolo ya seo bana ba se etsang kamora sekolo ka ho qala tlelapo ya ho bala sekolong sa hao. O ka fumana hore le ka etsa sena jwang ho *Tataiso 2 ya Story Power*, e fumanehang ho www.nalibali.org.



Mekete e kgethehileng ya dipale

Boloka moya wa dipale o phela sekolong sa hao ka ho keteka matsatsi a kgethehileng selemo ho pota le ka ho tshwara diketsahalo tse ding tsa dipale. Hlophisa ho keteka e nngwe kapa tse pedi tsa diketsahalo tsena tsa tsebo ya ho bala le ho ngola selemo ka seng, kapa o kgethe tse ding tseo o di tsebang.

- **Letsatsi la Lefatshe la ho Balla Hodimo:** Hlakola/Hlakubele selemo ka seng
- **Letsatsi la Matjhaba la Puo ya Letswele:** 21 Hlakola
- **Letsatsi la ho Pheta Dipale:** 20 Hlakubele
- **Letsatsi la Lefatshe la Dibuka:** 23 Mmesa
- **Kgwedi ya Fumanwa-o-Bala:** Motsheanong
- **Letsatsi la Barati ba Dibuka:** 9 Phato
- **Letsatsi la Matjhaba la Tsebo ya ho Bala le ho Ngola:** 8 Loetse
- **Kgwedi ya Matjhaba ya Dibuka tsa Ditshwantsho:** Pudungwana

Mehopolo bakeng sa diketsahalo

- ★ **Bapheti ba dipale ba leetong.** Beella ka thoko nako matsatsing a mmalwa moo bana ba tlelaseng e le nngwe ba ikwetlisang ho pheta dipale. Jwale theha dihlotshwana tse nyane tse tla nneng di tsamaye ka ditlelaseng ka bonngwe ho fana ka konsarete ya ho pheta dipale ho bana ba ditlase tse ding.
- ★ **Diketelo tsa bangodi le batshwantshi.** Mema bangodi le/kapa batshwantshi ho etela sekolong sa hao ho tla balla bana e nngwe ya dibuka tsa bona, mme ba ba qoqele kamoo ba ngolang le/kapa ba tshwantshang dibuka tsa bona.
- ★ **Ho etsa dibuka.** Tshwara letsatsi la malapa la "etsa buka." Fana ka maqephe a mangata, dikerayone, dikerayone tsa pentshele, dipentshele le dipene mme o meme bana



le malapa a bo bona ho tla sekolong ho tla iketsetsa dibuka. Bohle ba ka iketsetsa dibuka tsa bona, kapa ba ka sebetsa ka bobedi kapa ka dihlotshwana ho etsa dibuka.

- ★ **Ho apara jwaloka baphetwa.** E re bana ba tle sekolong ba apere jwaloka baphetwa ba ba ratang ka ho fetisisa dipaleng. (O se ke wa lebala ho hopotsa basebetsi ho tla ba apere le bona!)
- ★ **Mabelo a ho bala.** Fumana hore na sekolo sa hao se ka nka nako e kae se bala ntle le ho emisa, ka ho tshwara mabelo a ho bala. E re bana ba bararo kapa ba bane ho tswa tlelaseng ka nngwe ba bale metsotso e ka bang 10 ho isa ho e 15 pele ho qala sehlotshwana se latelang. Tswelang pele ho etsa sena nako e telele kamoo ho ka kgonehang ho bona hore ke tlelase efe e ka balang nako e telele ka ho fetisisa ntle le ho emisa.
- ★ **Pontsho ya talente ya ho pheta dipale.** Tshwarang dipontsho tsa talente ya ho pheta dipale moo bana ba ka ikgapelang meputso ya dibuka ka ho phetela mokgopi wa batswadi, basebetsi le bana ba bang dipale.

Diketsahalo tse kgethehileng tsa dipale di susumetsa setjhaba sohle sa sekolong: se kenyeletsang bana, basebetsi, batswadi le bahlokomedi ba bang, le ditho tsa baahi, ho dula ba bala le ho pheta dipale.

Dipale tse re potileng

Ho etsa hore dipale e be karolo ya tikoloho ya sekolo sa hao ho romela molaetsa o hlakileng ho batho bohle hore sekolo sa hao se dumela ho bohlokwa ba ho bala le ho pheta dipale. Tsena ke ditsela tse kgonehang tseo o ka etsang sena ka tsona.



★ Etsa letlapa la tsebiso moo bana ba ka ngolang tlhahisoleseding e mabapi le seo ba se balang. Ngola sehlooho bakeng sa letlapa la tsebiso, ho etsa mohlala, “Re bala eng” kapa “Seo re se balang”. Jwale bea ditlankana tsa pampiri pela boto eo. Ditlankana tseo di lokela ho ba le sebaka bakeng sa moo ngwana a ka ngolang sehlooho sa buka, mongodi le moo a ka tshwaelang ka yona teng. Hape o ka batla ho kenyeletsa dibopeho tsa dinaledi tlase tseo ngwana a ka di kenyang mebala ho ya ka moo a ileng a natefelwa ke buka ka teng.

★ Fumana sebaka leboteng ka phaposing ya matitjhere ho bea pontsheng tlhahisoleseding e mabapi le dibuka, bangodi, batshwantshi, diatikele tsa tsebo ya ho bala le ho ngola le mehopolo ya diketsahalo hore basebetsi ba ipalle tsona. Etsa bonnete ba ho di fetola kgafetsa ho di boloka di le ntle di bile di kgahla.

★ Penta lebota mabaleng a dipapadi ka pente ya tlapangollo mme o fane ka tjhoko ho bana bakeng sa ho ngola kapa ho taka dipale tsa bona ho lona. Bana hape ba ka natefelwa ke ho tswela pele ka pale e qadilweng ke ngwana e mong. Ba kgothaleitse ho siya ditshwaelo tse ntle leboteng mabapi le dipale tseo ba di badileng.

★ Fumana diqotso tse kgothatsang mabapi le ho bala le ho ngola ka hara dibuka le inthaneteng. Fetolela diqotso tsena ho dipuo tsohle tse buuwang sekolong sa hao mme o kopollele qotso ka nngwe mongolong o moholo hodima leqephehadi le lehlo. Manamisa diqotso tsena hohle sekolong ho kgothatsa bohle, esitana le baeti!

“Dibuka tse monate di o thusa ho utlwisisa, mme di o thusa hore o ikutlwe eka batho ba a o utlwisisa.”

John Green

“Ntho e le nngwe ya bohlokwa ka hara buka ke moelelo oo e nang le ona ho wena.”

W. Somerset Maugham

“Haeba o sa rate pale ya motho e mong, ngola ya hao.”

Chinua Achebe

“O ka fumana mehlolo hohle moo o shebang. Dula fatshe o iketle, seo o se hlohang feela ke buka!”

Dr Seuss



“Pale ya bana e ka natefelang bana feela ha se pale e ntle ya bana le ha nyane feela.”

C.S. Lewis

Hokahana le Nal'ibali

Eba karolo ya neteweke ya Nal'ibali mme o sebedise matla a dipale ho kgothaletsa bana ho batla ho bala le ho ngola.

Etela dikalana tse fapaneng bakeng sa mehlodi le dikeletso tsa ho-balla-boithabiso, le dipale tsa bana ka dipuo tse 11.

Ditlatsetso tsa Nal'ibali

Fumana tlatssetso ya hao ya koranta, e puo di pedi ya ho-balla-boithabiso ka hara *Sowetan*, *Sunday Times Express*, *Daily Dispatch* le *The Herald*. Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe, etela www.nalibali.org.



Nal'ibali radiyong

Bulela mananeo a radiyong a Nal'ibali diteisheneng tsa setjhaba tsa SABC mme o natefelwe ke dipale tsa bana ka dipuo tsohle tse 11 tsa semmuso. Etela www.nalibali.org bakeng sa **sekejule sa radiyo** sa Nal'ibali.

www.nalibali.org

Etela **websaete** ya Nal'ibali bakeng sa maqephe a mahala a dikeletso, diboloko tsa tsebo ya ho bala le ho ngola, dikeletso tsa ho bala le dipale tsa bana.

www.nalibali.mobi

Dikeletso tsa ho pheta dipale le ho bala, tshehetso ya ditlapano tsa ho bala le dipale ka dipuo tse 11 tsa Afrika Borwa – **selefounong** ya hao!



Media ya phedisano

Kenela puisano ho **Facebook** mme o re latele ho **Twitter** le **Instagram** bakeng sa dikeletso le dintlafatso tse kgothatsang tsa ho-balla-boithabiso le ditaba tse ntjha. Hape o ka etela kanale ya rona ya **YouTube**, www.youtube.com/user/TheNalibaliChannel bakeng sa dikeletso tsa tlelapo ya ho bala.



Ikopanye le rona ka ho letsetsa setsing sa rona sa mehala ho **02 11 80 40 80**, kapa ka e nngwe ya ditsela tse lateng: www.nalibali.org www.nalibali.mobi

[f nalibaliSA](https://www.facebook.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://twitter.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://www.instagram.com/nalibaliSA) info@nalibali.org